

Sławomir Łotysz*

ROMANTYCZNY JAK RADIO. MOTYW ELEKTRYCZNOŚCI W AMERYKAŃSKIEJ ARCHITEKTURZE ART-DECO

ROMANTIC AS RADIO. THE THEME OF ELECTRICITY IN AMERICAN ARCHITECTURE OF ART DECO

Lata trzydzieste XX wieku to okres żywiołowego rozwoju radia. Te nowe medium zmieniło nie do poznania upowszechnianie informacji, wiedzy i rozrywki. Wywarło również wpływ na kształt architektury. Niektóre z powstających w tamtym okresie budynków noszą znamiona ówczesnej fascynacji radiem. W budynkach należących do kompanii związanych z radiem spotkać można do dziś specyficzny detal architektoniczny.

Słowa kluczowe: radio, elektryczność, architektura amerykańska, art deco, detal architektoniczny

The 1930s was a period of rapid development of radio. The new medium has changed the methods of disseminating information, knowledge and entertainment beyond recognition. Also it had a direct influence on the architecture. The architectural detail which can be found in some of the buildings erected for the radio companies at that time clearly resemble that fascination.

Keywords: radio, electricity, American architecture, art deco, architectural detailing

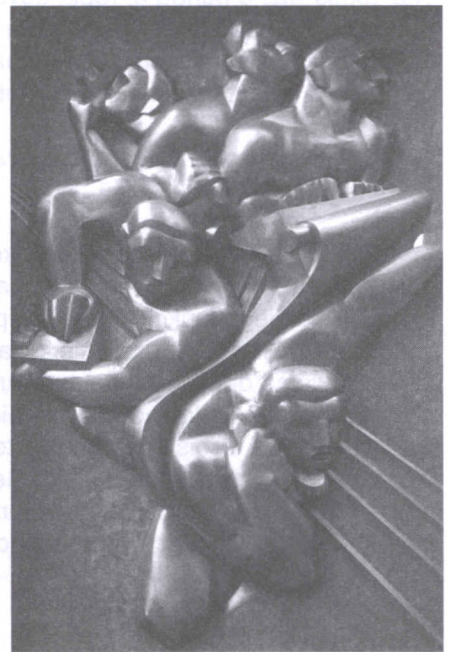
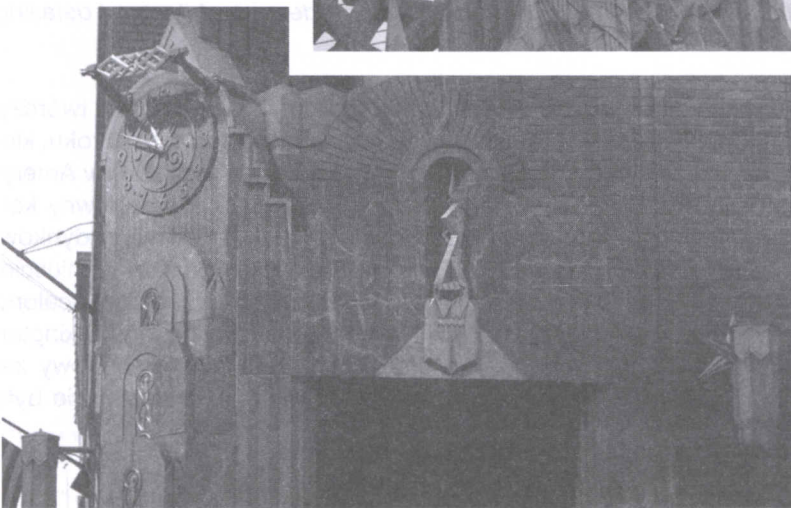
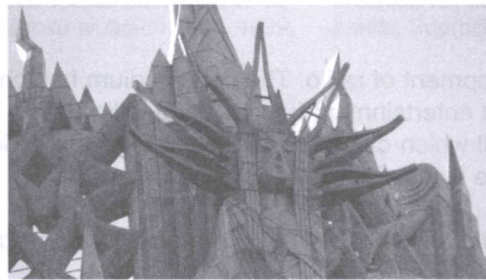
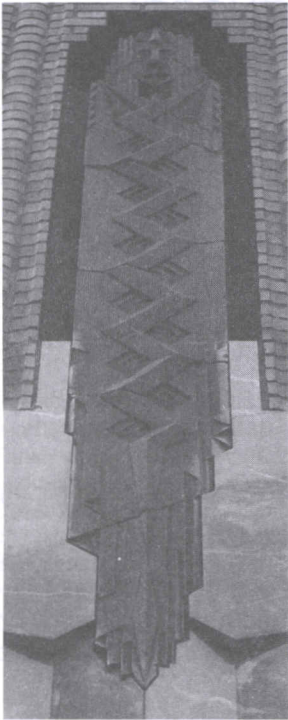
Kształtując formę obiektu, architekci niekiedy ulegają pokusie zbyt dosłownego nawiązania przyjętą symboliką do jego funkcji, czy też, w przypadku projektu siedziby firmy, do profilu jej działalności. Dotyczy to również detalu architektonicznego, niekiedy rażącego swoją dosłownością. Ale nie o złych przykładach będzie to historia. Będzie to historia RCA Victor Building, dziś znanego jako General Electric, jednego z najpiękniejszych nowojorskich wieżowców, którego projektanci w doborze detalu wykazali

się umiarem równie wielkim, jak ich geniusz twórczy.

Plany budowy ogłoszono 1 marca 1930 roku, kiedy recesja na dobre jeszcze panoszyła się w Ameryce. Jak zapowiadano, liczący 20 pięter główny korpus i 30-piętrowa wieża miały zapewnić budynkowi dziesiątą pozycję na liście najwyższych w mieście. Na potrzeby nowego wieżowca wykupiono, scalono i wyburzono cały kwartał zabudowy na rogu Lexington Avenue i Fifty-first Street. Zakończenie budowy zaplanowano na maj 1931 roku, co rzeczywiście było

* Łotysz Sławomir, dr inż. arch., Uniwersytet Zielonogórski, Wydział Inżynierii Lądowej i Środowiska, Instytut Budownictwa.

od lewej – detal elewacji RCA Victor (General Electric), hol wejściowy; w środku – postać z korony wieży, u dołu – detal nad głównym wejściem
 (Fot. S. Łotysz 2012); w prawym dolnym rogu – płaskorzeźba I. Noguchiego z Rockefeller Center
 top left – a detail from RCA Building (now General Electric); top right – the lobby; center – the crown of the tower; bottom left – detail over main entry (by S. Łotysz 2012); bottom right – “News” by Isamu Noguchi at Rockefeller Center

tempem godnym wieku radia. Projekt wykonało studio Cross & Cross, a budową kierowała firma Hartridge Company. Budynek od razu ochrzczono mianem połączenia „gwałtownej wzniosłości z zawiłą dekoracyjnością”. Cała struktura wyrażała dynamiczną energię transmisji elektromagnetycznej i nazywana była „katedrą wieku radia kryształkowego”.

Wieżę zwieńczyły cztery figury piętnastometrowej wysokości. Gwiazdźyste promienie wychodzące z aureoli wokół ich głów, rozświetlone nocą, w zamierzeniu architektów miały symbolizować prędkość rozprzestrzeniania się fal radiowych. Paradoksalnie to właśnie ta neogotycka wieża jest jedynym elementem retrospekcyjnym w tej świątyni nowoczesności. Krytycy architektury, również ówcześni, nie uważali bynajmniej tej dwoistości za wadę. Wprost przeciwnie, podkreślano, że taki a nie inny charakter wieży budynku RCA to udana próba nawiązania do sąsiadującego z nim kościoła pw. św. Bartłomieja.

Również niższe partie budynku otrzymały dekoracje wyraźnie nawiązujące do techniki radiowej, oczywiście już w nieco mniejszej skali. Wdżiane z poziomu chodnika, wykonane ze stali nierdzewnej, lśnią do dziś tym samym blaskiem, co 80 lat temu. Głównym motywem symbolizującym elektryczność są wszechobecne zygzaki wykonane w terakocie bądź rzeźbione w granicie, lub też obecne w formie okładzin ze stali nierdzewnej. Potęgę elektryczności i prędkość radia personifikują stylizowane twarze, nadając tym żywiotom już nie tyle ludzki, co raczej boski charakter.

A wewnątrz? Tu lepiej oddać głos samemu twórcy. Dla Johna W. Crossa projektowanie lobby na parterze „było zadaniem tego rodzaju, gdy świadomie nie zapożycza się niczego z przebogatej spuścizny sztuki architektonicznej, ale wypuszcza się w przyszłość tak daleko, jak tylko wyobraźnia pozwala... Romantyczny jak tylko radio może być, a zarazem nienamacalny i nieuchwytny – rzecz, która może być wyrażona tylko poprzez symbolizm.” Cross nie ukrywał, że

projektując to wnętrze inspirację czerpał z fenomenu, jakim było radio, które w latach 30. stawało się najważniejszym medium przepływu informacji, rozrywki i wiedzy: „Surowość pionowych linii przecinających się z łukami sklepienia ze śmiałą dosadnością ma na celu przedstawianie bezpośredniego oddziaływania fal radiowych. Strumienie światła wypływające z ukrytych kinkietów umieszczonych na ścianach, odbijane w dół pod tysiącami kątów od jasnej powierzchni sklepień, wyobrażają stacje nadawcze rozsiewające sygnał na wszystkie zakątki Ziemi.”

Firma RCA Victor niedługo urzędowała w swoim budynku. Trzy lata po ukończeniu budowy przeniosła się do nowo wzniesionego Rockefeller Center przy Fifth Avenue, w którego budowie współuczestniczyła wspólnie z milionerem Johnem D. Rockefellerem. Na obszarze trzech kwartałów pomiędzy Forty-eight i Fifty-first Street powstało miasteczko, nazywane zresztą odpowiednio Radio City. Decyzję o budowie Rockefeller Center ogłoszono zaledwie kilka miesięcy po rozpoczęciu budowy RCA Victor. Najwyraźniej recesja nie dotyczyła przemysłu radiowego i rodzącego się dopiero – telewizyjnego. Ogłaszając program funkcjonalny przyszłego centrum medialnego, szef NBC, Merlin Aylesworth, powiedział, że znajdzie się tam miejsce i na studia telewizyjne: „planujemy na 10 lat do przodu, i spodziewamy się, że telewizja w tym czasie ostatecznie wyjdzie z etapu doświadczenia laboratoryjnego.”

Detale w Rockefeller Center i Radio City nie odwołują się już tak wyraźnie do tematyki radiowej. Dominuje ogromna płaskorzeźba „Mądrość”, flankowana przez „Dźwięk” i „Światło”. Za najbliższej nawiązujące do tematyki elektryczności należy uznać dzieło I. Noguchiego, zatytułowane „News”. Mieści się ono nad głównym wejściem do budynku Associated Press przy Rockefeller Plaza nr 50. Potężna płaskorzeźba wykonana ze stali nierdzewnej wyraża to, co w przesyłaniu wiadomości jest najważniejsze – szybkość.

Fotoreporter, dziennikarz przy maszynie dopisania, z notatnikiem i telefonem ukazani są na tle rozchodzących się promieni elektromagnetycznych.

Tymczasem, po przeniesieniu się biur i zarządu RCA Victor do Rockefeller Center, na opuszczone piętra przy Lexington Avenue wprowadziła się firma General Electric, której profil działalności jak najbardziej korespondował z dekoracją budynku. Nawet nowo umieszczony nad wejściem zegar z charakterystycznymi literami GE wygląda, jakby był tam od zawsze. Dziś na parterze budynku usadowiła się restauracja

chińska, jedna z najlepszych w mieście. W niczym nie zmienione dekoracje sufitu wciąż zachwycają śmiałością wizji i perfekcją wykonania.

Romantyzm radia przyblakł już nieco i spowszedniał. Telewizja, a w końcu komputery, pokazały nam świat w zbyt wielu detalach, by pozostało jeszcze miejsce na wyobraźnię i magię tego, co niewidzialne. Czy architektów i rzeźbiarzy stać dziś jeszcze na wypracowanie detali prostych, nie nazbyt dosłownych, a zarazem wyraźnie oddających ducha tych nowych żywiołów? Romantyk powie, że nie.

BIBLIOGRAFIA

Bayer P., *Art deco architecture: design, decoration and detail from the twenties and thirties*, New York 1992.
Goldberger P., *The Skyscraper*. New York 1982.
Stern R. (red.), *New York 1930: Architecture and urbanism between the two world wars*, New York 1994.

R.C.A.-Victor plans 50-story building, New York Times, 1.03.1930. s. 18.
Model of Radio City to be shown tonight, New York Times, 5.03.1931. s. 25.